

KRAGTEN

CULTUURHISTORISCH RAPPORT KASTEEL OOIJEN TE HORST AAN DE MAAS

KRAGTEN

CULTUURHISTORISCH RAPPORT KASTEEL OOIJEN TE HORST AAN DE MAAS

Inhoud

1.	INLEIDING	3
1.1.	Aanleiding	3
1.2.	Methodiek	3
1.3.	Situatie	3
1.4.	Leeswijzer	4
2.	AANWEZIGE CULTUURHISTORISCHE WAARDEN	5
2.1.	Historische ontwikkeling kasteel Ooijen	5
	2.1.1. Ontstaan en ontwikkeling kern Ooijen	5
	2.1.2. Het kasteel	5
	2.1.3. Aan- en bijgebouwen	7
2.2.	Huidige ruimtelijke situatie	9
3.	WAARDERING	11
3.1.	Methodiek	11
3.2.	Waardering	11
	<i>Bijlage 1 Geraadpleegde bronnen</i>	13

KRAGTEN

CULTUURHISTORISCH RAPPORT KASTEEL OOIJEN HORST AAN DE MAAS

1. INLEIDING

1.1. Aanleiding

Het adviesbureau Kragten stelt een concept-bestemmingsplan op voor de omgeving van het Kasteel Ooijen te Horst aan de Maas. Binnen het plangebied bevindt zich een monument (Kasteel Ooijen). Voorafgaand aan het opstellen van het bestemmingsplan is een analyse (inventarisatie en waardering) gemaakt van de cultuurhistorische waarden in het plangebied. Het navolgende rapport zal ingaan op dit aspect.

1.2. Methodiek

Het navolgende rapport is opgesteld door een ter zake kundig persoon, te weten ir. ██████████ geregistreerd architect¹, stedenbouwkundige² en erfgoeddeskundige. Hij heeft ruime ervaring met het aangeboden onderzoek en is expert op het gebied van de vertaling van cultuurhistorische waarden naar bestemmingsplannen. Sinds 2001 is hij daarnaast deskundige op het gebied van cultuurhistorie en stedenbouw bij de Commissie voor de Milieu Effect Rapportage.

Het navolgende advies is gebaseerd op een uitgebreid literatuur- en archiefonderzoek (zie bijlage 1 voor de geraadpleegde bronnen). Ook is de locatie en het archief bezocht op 5 mei 2022. Vervolgens zijn de verzamelde gegevens geanalyseerd en is het navolgende rapport opgesteld. Het gepleegde onderzoek is verder geheel overeenkomstig de desbetreffende richtlijnen van de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed³ uitgevoerd. In genoemde richtlijnen is aangegeven dat het onderzoek een inventarisatie, een waardering en een beschrijving van het perspectief moet omvatten. De navolgende werkzaamheden zijn verricht om vorm te geven aan het onderzoek:

1. Analyse historische kaarten, waaronder het kadastraal minuutplan 1832 en historische topografische kaarten.
2. Archiefonderzoek - digitaal toegankelijke inventarissen en het archief bouwdoSSIERS van de gemeente Horst aan de Maas.
3. Literatuuronderzoek in het algemeen.

1.3. Situatie

Het onderzoeksgebied is gelegen in de kern Ooijen in de gemeente Horst aan de Maas. De situatie is weergegeven op Figuur 1.

¹Architectenregister nr. 1.881109.003

²Architectenregister nr. 2.881109.001

³Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening, versie 6 zoals verzonden aan de Tweede Kamer, februari 2013.

Figuur 1 - Situatie van het studiegebied (topografische kaart 2021); het studiegebied is gelegen binnen de rode begrenzing.

1.4. Leeswijzer

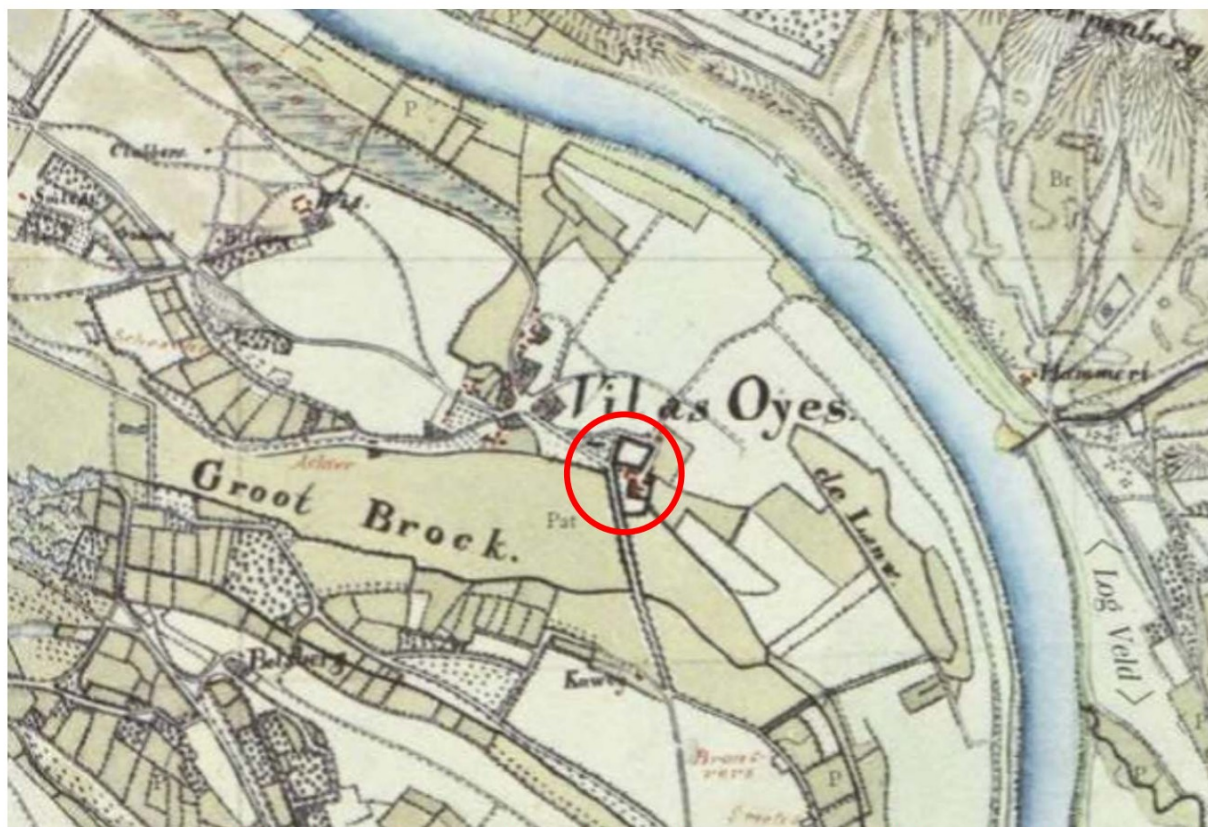
In hoofdstuk 2 zijn de aanwezige cultuurhistorische relictten kort uiteengezet en is de huidige toestand in het gebied nader beschreven. In hoofdstuk 3 is de waardering van de relictten en het complex waar ze deel van uitmaken opgenomen.

2. AANWEZIGE CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

2.1. Historische ontwikkeling kasteel Ooijen

2.1.1. Ontstaan en ontwikkeling kern Ooijen

Tot aan de Franse tijd vormde de kern Ooijen vanaf de middeleeuwen een eigen heerlijkheid die bestuurd werd door de kasteelheer van het gelijknamige kasteel. In het jaar 1800 werd deze heerlijkheid ingedeeld bij de gemeente Broekhuizen.⁴ De naam Ooijen is het meervoud van 'ooi', land aan een waterloop.⁵ Ooijen lag op het laagterras, op de rand van het holocene Maasdal, op de grens van een langgerekte rug en een uitgestrekt gemeenschappelijk graslandgebied.⁶

Figuur 2 - Topografische kaart door Tranchot 1805; het kasteelterrein had destijds al de omvang die het later al had.

Behalve het kasteel bestond de kern Ooijen uit slechts enkele boerderijen, waarvan de nog steeds bestaande Hoeve De Hor aan de naar deze boerderij genoemde Horreweg een van de belangrijkste was. In het zuidelijk deel van de kern lag de boerderij 'Aengen Sandt', die 1/3 deel van de heerlijkheid bezat. De overige 2/3 deel was eigendom van het kasteel van Ooijen.⁷

2.1.2. Het kasteel

Het kasteel en de heerlijkheid Ooijen waren deel allodiaal bezit en deels een leengoed van Cuyck. Aan het bezit waren allerlei rechten verbonden, waaronder het visrecht op een deel van de Maas.

⁴<https://www.archiefbroekhuizen.com/historie-ooijen>

⁵Van Berkel en Samplonius (2006), p.335.

⁶Renes (1999), p. 247-248.

⁷<https://www.archiefbroekhuizen.com/historie-ooijen>

De Ooijense tak van de familie ██████████ bezat zowel het kasteel als 2/3 van de heerlijkheid.⁸ Al in 1375 werd er een 'Heer van Ooijen' genoemd. In 1396 werd voor het eerst het kasteel van Ooijen genoemd. Dit zal een eenvoudige woontoren zijn geweest, waarvan de mergelfundering nog deels aanwezig zijn.⁹

Figuur 3 - kadastraal minuutplan (detail) (1821) Commune de Broekhuysen Section A, dite Oeyen, deuxième feuille, levee par J.J. Cremers, geometre de 1er classe.

In de vijftiende eeuw werd de woontoren getransformeerd tot een rechthoekige burcht. Aan het eind van de zeventiende eeuw werd het huidige gebouw gerealiseerd, waarbij de muren in westelijke richting opgeschoven. De oude woontoren werd daarbij opgenomen in het metselwerk. Verbouwingen in de negentiende eeuw hebben geleid tot een onderlinge verbinding van de kappen van het kasteel. Bij de laatste restauratie aan het begin van de 21e eeuw is één toren weer afzonderlijk overkapt en als zodanig herkenbaar gemaakt. Bij deze restauratie zijn veel bouwsporen weer zichtbaar gemaakt, zoals de kelder voor het contragewicht van de ophaalbrug bij de hoofdingang en de waterpunt in de voormalige keuken.

⁸Hupperetz (2005), p. 142.

⁹Huppertz (2005), p. 144.

Figuur 4 - Het kasteel van Ooijen tegenwoordig (foto 13 05 2022); links vooraan het oudste gedeelte uit de 15^e-17^e eeuw; daarachter onder het schilddakje met donkere pannen de torenbouw uit de 17^e eeuw; rechts daarvan de vleugel met economiegebouwen uit de negentiende eeuw. De gracht op de voorgrond is in hoge mate dichtgegroeid met riet.

2.1.3. Aan- en bijgebouwen

Aan het kasteel is in de negentiende eeuw een eenlagige bakstenen vleugel onder zadeldak gebouwd. Deze vleugel had een economiefunctie (bij de meeste kastelen was er een woonfunctie voor de adellijke eigenaren, het eigenlijke kasteel en een bedrijfsfunctie, of neerhof, de boerderij van waaruit de bij het kasteel behorende landerijen werden beheerd).

In 1926 werd een vleugel met zadeldak daarachter vervangen door de huidige gebouwen. Daarbij werden de gedrongen gezwenkte topgevels gekopieerd. Een dergelijke gevel werd ook toegevoegd aan de negentiende-eeuwse vleugel van het kasteel.

Figuur 5 De negentiende-eeuwse vleugel van het kasteel met in- en uitgezwente topgevel waarschijnlijk uit 1926.

Op het terrein staat ook een open karrenschuur met houten gebinten in traditionele vorm.

Bijzonder is de grote schuur achter op het complex. Dit betreft een schuur uit de wederopbouwperiode (1948) in de toen gebruikelijke traditionele stijl. Bijzonder is het feit, dat er spanten zijn gebruikt die afkomstig zouden zijn van het Duitse leger. Het betreft standaard houten spanten voor vliegtuighangars. Door gebrekkig onderhoud en waarschijnlijk overbelasting zijn de spanten doorgezakt, waardoor er lekkages ontstonden en door inwatering nog meer schade ontstond. De meeste spanten zijn inmiddels zodanig verrot, dat deze onherstelbaar zijn. Door het deformeren van het dak zijn ook delen van het muurwerk onder spanning komen te staan en gescheurd.

Figuur 6 - Jaartalsteen in de schuur (1948); behalve het jaartal bevat de steen ook de klimmende Nederlandse leeuw, het symbool van herrijzend Nederland. Rechts daarvan is een van de vele scheuren in het metselwerk te zien. De rechter foto toont het interieur van de wederopbouwschuur.

Figuur 7 - Schuur in wederopbouwstijl (1948); het dak is ernstig gedeformeerd. Daardoor is ook het muurwerk deels beschadigd.

2.2. Huidige ruimtelijke situatie

Het kasteel met aan- en bijgebouwen vormt tegenwoordig het centrum van een recreatieterrein. Het kasteel zelf was oorspronkelijk bedoeld voor verhuur van appartementen voor recreatiedoeleinden. Thans wonen er arbeidsmigranten. De bijgebouwen zijn in gebruik voor het recreatiepark waar ze bij behoren.

Figuur 8 - Het kasteelterrein in 1980, 1990 en 1993. In 1980 waren alle grachten nog aanwezig. In 1990 is de noordoosthoek gedempt. In 1993 zijn alle grachten, behalve die rondom de voorburcht, gedempt.

Aan de zuidzijde van het kasteel bevindt zich een omgracht terrein, mogelijk de voormalige voorburch van het kasteel. Het omgrachte terrein was eens toegankelijk via een houten brug, maar deze is in een dermate slechte staat, dat de overgang niet langer veilig is. Gracht en voorterrein waren op het kadastrale minuutplan al aangegeven. Ook de rest van het kasteelterrein was in het begin van de negentiende eeuw omgracht. Sterker, uit Figuur 8 blijkt, dat in 1980 vrijwel het gehele grachtencomplex nog aanwezig was. Blijkbaar zijn de meeste grachten in het begin van de jaren 90 gedempt. De bestaande gracht wordt gevoed door de naamloze waterloop uit zuidoostelijke richting.

Figuur 9 - De huidige situatie van het kasteelterrein; een deel van de grachten is in de negentiende eeuw, een ander deel is in de jaren vlak na 1990 gedempt.

3. WAARDERING

3.1. Methodiek

In de literatuur is voor vakgebieden die betrokken zijn bij het erfgoed, met name de archeologie, de architectuur- en kunstgeschiedenis, de bouwhistorie, de tuingeschiedenis en de historische geografie, te vinden hoe over de betekenis of waarde van erfgoed wordt gedacht.¹⁰ Op dit moment ontbreekt een breed geaccepteerde, geïntegreerde erfgoedbrede waarderingssystematiek. Het dichtst in de buurt komt de systematiek die in de nota Handreiking Cultuurhistorie in de m.e.r. wordt aangereikt.¹¹

Voor de waardering zijn vier klassen onderscheiden, overeenkomstig de waarderingssystematiek van gebouwen/ -onderdelen:¹²

- Hoge waarde
- Positieve waarde
- Indifferent
- Negatieve waarde

Voor het kasteel zelf is geen aparte waardering opgesteld, omdat het object is aangewezen als beschermd monument. Bij de aanwijzing zijn de op bestemmingsplanniveau relevante cultuurhistorische waarden meegewogen. Van de overige gebouwen en structuren in het studiegebied zijn wel waarderingen opgesteld.

3.2. Waardering

Bij de waardering van de afzonderlijke elementen en structuren hebben de volgende criteria een rol gespeeld:

Beleefde kwaliteit, zichtbaarheid/herkenbaarheid; Van de meeste elementen in het studiegebied is nog goed herkenbaar dat zij ooit deel uitmaakten van het kasteelterrein, hetzij als kasteel zelf, hetzij als (agrarisch) bijgebouw bij het kasteel.

Beleefde kwaliteit, herinnerbaarheid; het kasteel is een van de monumentale elementen in de kern Ooijen; het vormt een goed voorbeeld van een plattelandskern met adellijke woning, zoals die in de middeleeuwen gestalte kreeg.

Fysieke kwaliteit, gaafheid; het kasteel is fraai gerestaureerd en duidelijk herkenbaar als adellijke woning. De nog bestaande voorburch met slotgracht is een bijzonder onderdeel daarvan

Fysieke kwaliteit, geconserveerdheid; het kasteel is thans in goede staat; de bijgebouwen zijn in matige staat, met dien verstande, dat de grote schuur onder zadeldak met wolfseinden in (zeer) slechte staat is - het bijzondere van deze schuur, de houten hangarspanten, zijn voor een groot deel vergaan en niet meer te repareren.

Inhoudelijke kwaliteit, zeldzaamheid; een klein plattelandskasteel is niet zo heel zeldzaam, maar in dit geval is er sprake van een kasteelterrein met economiegebouwen waar duidelijk aandacht aan is besteed en in relatie tot de kleine plattelandskern waar het bij hoort, wel redelijk zeldzaam; de wederopbouwschuur met houten spanten is, hoe bouwkundig slecht hij ook is, redelijk zeldzaam.

Inhoudelijke kwaliteit, informativiteit; Het hergebruik van de Duitse spanten in de wederopbouwschuur vormt een goed voorbeeld van het hergebruik van achtergelaten materialen in de wederopbouwtijd.

¹⁰RCE e.a., 2009, p. 15.

¹¹RCE, 2009, p.11.

¹²RCE e.a., 2009.

Inhoudelijke kwaliteit, samenhang binnen en tussen facetten: zowel de (steden)bouwkundige opzet van het complex met kasteelgebouw, voorburcht en slotgracht vormen samen een ensemble van hoge kwaliteit.

Op basis van het onderzoek wordt gekomen tot de volgende waardering van de afzonderlijke onderdelen en terreinen. Let wel: het gaat hier niet om de bouwkundige kwaliteit, de restaureerbaarheid of de landschappelijke waarde, maar uitsluitend om de cultuurhistorische waarde, zoals die meegewogen moet worden in de evenredige belangenafweging, zoals die ten grondslag gaat liggen aan de in het bestemmingsplan op te nemen bestemmingen.

Figuur 10 - Cultuurhistorische waardering gebied Kasteel Ooijen; De gebouwen zijn vol gekleurd, terreinen en ongebouwde objecten zijn zacht gekleurd.

KRAGTEN

CULTUURHISTORISCH RAPPORTKASTEEL OOIJENTE HORST AAN DE MAAS

BIJLAGE 1: Geraadpleegde Bronnen

Berkel, G. van en K. Samplonius (2006): Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie, Het Spectrum, Utrecht.

Groenedijk, T. (2000): Nederlandse plaatsnamen, Hoogeveen, 2000.

Hupperetz, W., B. Olde Meierink en R. Rommes (red.) (2005): Kastelen in Limburg, Burchten en Landhuizen (1000-1800), Matrijs, Utrecht.

Renes, J. (1999): Landschappen van Maas en Peel, Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg, Eisma bv, Leeuwarden/Maaslandse Monografieën, Maastricht.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst (2009): Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek - lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed, Amersfoort, 2009.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2013): Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening, versie 6 zoals verzonden aan de Tweede Kamer, februari 2013.

Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000, blad 19, verkend 1857-1858.

KRAGTEN

CULTUURHISTORISCH RAPPORT KASTEEL OOIJEN TE HORST AAN DE MAAS

COLOFON

Opdrachtgever

Naam : KRAGTEN
 Contactpersoon :
 Adres : Schoolstraat 8
 PC + plaats : 6049 BN Herten
 Tel. : 088-33 66 333
 Mail : info@KRAGTEN.nl

Bevoegd gezag erfgoed

Naam : GEMEENTE HORST AAN DE MAAS
 Contactpersoon :
 Adres : Postbus 6005
 PC + plaats : 5960 AA Horst
 Tel. : 077-477 9777
 Mail : gemeente@horstaandemaas.nl

Uitvoerend bureau

Naam : Cuijpers Advies
 Auteur : ir.
 Adres : Gouverneur Hultmanstraat 2
 PC + plaats : 5224 CJ 's-Hertogenbosch
 Tel. : 06 - 5146 1115
 Mail : info@posd.eu
 Website : www.posd.eu
 Projectnummer : 12161

Versietabel				
versie	datum	Inhoud	status	validatie
1-1	18 05 2022	Eerste concept	concept	JC